

armen verstaet, psalm 40.1 ' (II, 249 en noot 241 ). In welke bijbel is die tekst zo vertaald, waar draagt deze psalm het nummer 40, en dit vers het nummer één? Als we antwoord vinden op die vragen, weten we wat meer over de armenbezorger die deze notitie heeft gemaakt.

Maar dit zijn de boeken van Abels en Wouters, en zij doen de dingen op hun eigen manier. Zij hebben zich nu al weer vele jaren geleden gezet tot een taak die verreweg de meesten minder als nieuw en ongezien zouden hebben betiteld dan als hopeloos en onuitvoerbaar. Nu hebben zij die tot een triomfantelijk einde gebracht. De kerkhistorische onderzoekers zijn hun ondubbeltzinnige dank verschuldigd.

A. Th. van Deursen

S. Groenveld, *Was de Nederlandse Republiek verzuild? Over segmentering van de samenleving binnen de Verenigde Nederlanden* (Oratie Leiden 1995; Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, 1995, 30 blz.).

Groenveld deed bij zijn oratie als (bijzonder) hoogleraar in de geschiedenis en cultuur van de Republiek der Verenigde Nederlanden iets (bijzonder) aardigs. Hij vroeg zich af of een begrip dat tot nu toe steeds aan de negentiende en twintigste-eeuwse geschiedenis was gebonden, namelijk verzuiling, ook van toepassing is op de Republiek. Een aanknopingspunt ligt daarbij natuurlijk in het belang dat veelvuldig is gehecht aan de godsdienstige segmentering ten tijde van de Republiek voor het ontstaan van de verzuiling van het moderne Nederland. Om zijn vraag te beantwoorden gebruikt Groenveld het structuurmodel van J. P. Kruijt en de ruime definitie van ondergetekende als toetsstenen.

Het structuurmodel van Kruijt wordt het best samengevat, ook door Groenveld, in het beeld van de concentrische cirkels. Er is een levensbeschouwelijke, meestal kerkelijke, kern. Op zichzelf is dat nog geen zuil. Vervolgens is er een tweede cirkel, die van levensbeschouwelijk onderwijs en charitas. Ook de organisaties in die band maken op zichzelf nog geen zuil. Zodra echter de derde cirkel gevuld raakt, de sector van als zodanig niet direct met de levensbeschouwing verbonden activiteiten (politiek, vakorganisatie, sport en nog veel meer, ook van subculturele aard), dan kan het geheel rond de levensbeschouwelijke kern als een zuil worden gezien. De ruime definitie van mijn hand spreekt van 'bevolkingsgroepen waarvan de leden een belangrijk deel van hun sociaal-culturele en politieke activiteiten binnen eigen levensbeschouwelijke kring verrichten alsmede de gezamenlijke organisaties die daartoe de mogelijkheden bieden'.

Met deze heel algemene begripsbepalingen in het achterhoofd betreft Groenveld vervolgens het hem zo vertrouwde terrein van de maatschappelijke verhoudingen in de Republiek. Met goed gekozen voorbeelden bespreekt hij de verdeling van de kerkelijke gezindten, de sector van de school en de charitas, vragen rond connubium en convivium (als relevant voor de derde cirkel van Kruijt) om tenslotte aan economische en culturele aspecten aandacht te geven. Niet echt verrassend volgt uit deze rondgang dat 'de confessionele groepen en hun organisaties... zonder meer passen in Kruijts structuurmodel en Bloms ruime definitie'. Kortom de Republiek was verzuild, zij het niet steeds in dezelfde mate. Tot ongeveer 1650 was sprake van *verzuiling*, daarna volgde een fase van globaal gelijkblijvende mate van verzuild/ie/rf, die na 1750 in vele opzichten overging in een tijdvak van omzuiling. In de loop van de negentiende eeuw trad dan weer/ierzuiling op, terwijl de meest recente geschiedenis vooral nieuwe o/ifuiling liet zien. 'Zo beschouwd is verzuiling niet iets eenmaligs, maareen zich steeds herhalend verschijnsel dat zich

heeft voorgedaan in de Nederlandse samenleving sinds deze haar godsdienstig pluriforme karakter kreeg. En dat zich kan blijven voordoen zolang die pluriformiteit bestaat', aldus de slotwoorden van deze oratie.

Zoals gezegd een voor de gelegenheid heel geslaagd en nauwelijks te weerleggen betoog. De vraag is nu of hiermee ook het historisch inzicht is gebaat. Eerlijk gezegd betwijfel ik dat. Het inzicht dat zowel de Republiek als het moderne Nederland levensbeschouwelijk pluriforme samenlevingen waren met een zekere uitstraling van de godsdienst op niet strikt religieus gebied, brengt mij niet zoveel verder. En bij elke volgende stap springen mij de grote verschillen meer in het oog dan de overeenkomsten. Groenvelds verhaal is in mijn ogen dan ook vooral vernietigend voor de bruikbaarheid van het bedoelde structuurmodel en de genoemde ruime definitie. Als er zoveel in past dan hebben zij kennelijk geen betekenisvol onderscheidend vermogen.

Als ik mij hier verder concentreer op mijn eigen definitie, betekent dat dan dat ik die als inadequaat zou moeten intrekken? Wellicht. Maar voor ik dat doe, wijs ik graag nog op de beperkende opmerkingen die ik bij het introduceren van deze omschrijving heb gemaakt en die Groenveld verder onbesproken laat. Waar het in het betreffende boekje, later in bewerkte vorm ook als introducerend artikel in een bundel verzuilingsstudies opgenomen, om ging was een definitie te vermijden die al direct de uitkomst van onderzoek naar verzuiling zou vastleggen. Dat noopte tot een nadrukkelijk als voorlopig gepresenteerde omschrijving, die op alle punten waar meningsverschillen over bestonden stellige uitspraken vermeed. Zo kwam bovengenoemde volzin tot stand. Daarbij werd ondermeer uitdrukkelijk gestipuleerd: 'Door verzuiling (in deze ruime definiëring) nadrukkelijk binnen het kader van de algemene geschiedenis van Nederland in de tweede helft van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw te bestuderen wordt de onhistorische indruk vermeden van een niet aan een bepaalde context gebonden en tijdloos verschijnsel'.

In die zin ligt dan ook de kern van mijn voorlopig antwoord op Groenvelds vraag 'Was de Nederlandse republiek verzuild?' besloten: ja, indien men a-historisch te werk wil gaan; nee, indien men verschijnselen in hun eigen historische context wil interpreteren. Overigens voeg ik er graag aan toe dat het recente verzuilingsonderzoek mij er steeds meer toe doet neigen de bruikbaarheid van een toegespitst verzuilingsbegrip, ook voor de moderne tijd, te betwijfelen. De term werd ooit gelanceerd als een metafoor voor niet scherp omschreven, maar niettemin opvallende verschijnselen. Wellicht moet het vooral als metafoor blijven functioneren.

J. C. H. Blom

M. J. Bok, *Vraag en aanbod op de Nederlandse kunstmarkt, 1580-1700* (Dissertatie Utrecht 1994; Utrecht: Universiteit Utrecht, Faculteit letteren, 1994, 264 blz., f65,-, ISBN 90 393 086 2 4).

Marten Jan Bok bevindt zich met dit boek in een studieveld dat in het afgelopen decennium een opmerkelijke wederopbloei te zien heeft gegeven: de economische en sociale geschiedenis van kunst, kunstenaars kunstminnaar. Sinds het begin van de jaren tachtig zijn ten onzent de namen Montias, Schwartz, Dudok van Heel, Hoogenboom, Brieis, Fock, Chong, Loughman, Pastoor, Brulez, De Vries en ondergetekende permanent of door een incidentele publikatie daarmee in verbinding te brengen. Vooral sinds zijn uitvoerige bespreking van Brulez' *Cultuur en getal* in